

Životné perspektívy mladých dospelých po ukončení pobytu v detskom domove

Andrea Juhásová¹

¹ Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Pedagogická fakulta; Drážovská 4, 94974 Nitra; ajuhasova@ukf.sk

Grant: VEGA č. 1/0462/14

Název grantu: Delikvencia mládeže Slovenskej republiky v kontexte vybraných špecifických faktorov - národná selfreportová výskumná štúdia
Oborové zamčrení: Pedagogika a školství

© GRANT Journal, MAGNANIMITAS Assn.

Abstrakt Práca sa zaoberá problematikou odchodu mladých dospelých z prostredia detského domova po ukončení ústavnej starostlivosti. Výskum sleduje vybrané faktory sociálnej adaptability mladých dospelých, ktorí ukončili pobyt v detskom domove.

Klíčovú slova Detský domov, mladí dospelí, sociálna adaptabilita

1. ÚVOD

Problematika ústavnej starostlivosti je celospoločenský problém, ktorý súvisí so sociálnym prostredím spoločnosti, odráža aktuálne hodnoty, postoje, názory, ekonomické možnosti a v neposlednom rade i politické priority. Vyjadruje úroveň sociálneho cítenia, priority výchovných cieľov, vrátane školského systému i postavenia rodiny a reálnych možností ich podpory.

Ústavná výchova predstavuje v Slovenskej republike jednu z foriem náhradnej starostlivosti. Ukladá sa predovšetkým v prípadoch, keď dochádza k vážnemu zlyhaniu rodiny, ktorá už nemôže riadne zabezpečiť výchovu dieťaťa a do úvahy už nepripadajú ani iné výchovné opatrenia. I cez právo dieťaťa vyrastať v rodinnom prostredí, v atmosfére šťastia, lásky a pozornosti, ako vraví Dohovor o právach dieťaťa, je v našom štáte toto právo deťom často odopierané. Následkom toho je potom celkový vývoj jedinca významne ohrozený a jeho vyhliadky na úspešný budúci život sú obmedzené.

Súčasnú situáciu v počte umiestňovania detí do detského domova a výchovných ústavov zaraďuje Slovenskú republiku medzi popredné miesta v Európe. Tento fakt svedčí o vysokom počte detí, ktoré sú vychovávané mimo rodinného prostredia a sú odkázané na starostlivosť štátu. Štát nevie ani nemôže nahradiť harmonické prostredie rodiny. Tieto faktory potom vedú k radu problémov, s ktorými sú deti nútené sa po celý svoj život vysporadúvať.

V súčasnosti hlavným problémom práce v ústavoch pre deti a mládež je nedostatočná diferenciacia ústavov, málo individualizovaná starostlivosť, neujasnená koncepcia reedukácie, diskutabilnosť účinnosti bodovacích systémov, malé kapacity všetkých zariadení dohromady, vysoký počet zverencov v jednom zariadení, vysoký počet útekov zverencov a celkové odtrhnutie domovákov od normálneho prostredia. V tradične fungujúcich ústavoch je dané len málo príležitostí osvojovať si praktické zručnosti a samostatnosť. Výchovné programy, ktoré sa v nich

realizujú, sú málo atraktívne, nepraktické, neúčelné, neodpovedajú požiadavkám bežného života a zverenci majú minimálny podiel na ich organizovaní. V niektorých ústavoch naďalej pretrvávajú ľahostajnosť personálu, čo vedie k udržovaniu klesajúceho štandardu starostlivosti z minulých rokov. Kontakty s rodinou zverencov sú často minimálne. Ústavy až na výnimky, nemajú záujem o udržovanie kontaktu so svojimi bývalými zverencami po prepustení a spolupráca s kurátormi pre mládež z domovov, tak isto nedosahuje západoeurópsky ideál.

Problematiké je i fungovanie detských domovov. Dlhodobý pobyt detí v domovoch vedie k typickým osobnostným deformáciám a to ako v oblasti sociálnych vzťahov, postojov, systému hodnôt, tak aj v sebahodnotení. Mladí ľudia, ktorí po dosiahnutí zrelosti opúšťajú detské domovy, nie sú dostatočne pripravení na samostatný život, nedokážu sa adekvátne integrovať do spoločnosti a často zlyhávajú (drogová závislosť, prostitúcia, krádeže). Výchovné prostredie daného zariadenia im poskytuje minimálne skúsenosti pre vytvorenie sociálnych vzorov pre založenie vlastnej funkčnej rodiny v dospelosti.

Viac než dve tretiny pracovníkov takýchto zariadení je nedostatočne kvalifikovaných. Mnohí z nich nastupujú do ústavov bez väčšej motivácie, veľaokrát i bez schopnosti kvalifikovane pracovať s „ľudskou dušou, deformovanou často neľudským osudom“, s cieľom primerane vyriešiť svoj problém so zamestnaním. Nie je sa čomu čudovať, že niektorí z týchto zamestnancov po krátkej dobe odchádzajú a zanechávajú po sebe veľa výchovných chýb, ktoré sa len ťažko odstraňujú.

S ohľadom na vyššie uvedené skutočnosti sa dá povedať, že sa klienti, ktorí nemajú rodinné zázemie, po odchode z ústavov nachádzajú vo vzťahovom a existenčnom vákuu.

2. ŠPECIFIKÁ PSYCHOSOCIÁLNEHO VÝVINU MLADISTVÝCH V DETSKÝCH DOMOVOCH

V rozvoji rozumových schopností sú deti v detských domovoch často mentálne oneskorené (Hrdličková a Pávková, 1989). Väčšinou sa jedná o sociálne podmienenú mentálnu retardáciu, vznikajúcu v dôsledku pôsobenia vonkajšieho prostredia. Nie je teda spôsobená poškodením CNS, alebo nepodnetnou výchovou dieťaťa, ktoré je oneskorené vo vývoji reči, myslenia, schopnosti sociálnej adaptácie.

V prípade adolescentov je nutné poznamenať, že u väčšiny z nich dochádza ku zlepšeniu ich stavu, ovplyvneným stimulujúcim

prostredím domova. Mnoho z nich taktiež nemá poškodenú inteligenciu, avšak nie sú ich schopní uplatniť sa (Matějček, 1996).

U mladistvých z detských domovov sa taktiež často vyskytujú najrôznejšie výchovné problémy od klamstiev, malých podvodov až po krádeže. Pre niektorých z nich je charakteristické znížené sebahodnotenie, nízke ambície v škole alebo naopak malá kritickosť k vlastným výkonom (Hrdličková a Pávková, 1989). Správanie mladého človeka v detskom domove je ovplyvnená prostredím samotného domova, veľa záleží i na dĺžke pobytu v domove. Je rovnako ovplyvnený tým, koho si zvolí za priateľa, kamaráta a či je vôbec schopný nadviazať priateľstvá. V prípade jedinca zo zníženým sebavedomím a obmedzeným sociálnym uplatnením môže nastať pri hľadaní svojej identity negácia všetkého, čo sa pre neho javí ako nedosiahnuteľné. Identifikuje sa prostredníctvom niektorých z vrstevníckych skupín propagujúcich intoleranciu a násilie. V nich nachádza určitú rolu, prestíž, potrebnú sebaúctu a pocit spolunáležitosti.

V oblasti budovania sexuálnej identity u adolescentných dievčat je situácia jednoduchšia než u chlapcov. V detskom domove sa môžu dospievajúce dievčatá stretnúť s rôznymi možnosťami ženskej úlohy, ktoré sú im prezentované vychovávateľmi ako žiaduce. U adolescentných chlapcov je situácia o niečo horšia, lebo mužský vzor správania v detských domovoch väčšinou chýba. Chlapci tak nemajú model vzoru a navyše prostredie domova ich vedie skôr k submisivite a konformite k určitej skupine (Matějček, 1996).

Nedostatočnosť sociálneho zázemia u väčšiny mladistvých v období detstva i neskôr negatívne ovplyvňuje ich socializáciu. Každý človek potrebuje byť akceptovaný, aby si prostredníctvom ostatných ľudí potvrdil svoju hodnotu. Ak človek nie je pozitívne prijatý, vyvoláva to u neho potrebu dosiahnuť prijatie iným spôsobom. V prípade niektorých adolescentov, ktorí majú šancu na uplatnenie v spoločnosti, ak neprijímajú bežné hodnoty a normy, stávajú sa nekonformnými. U adolescentov z detských domovov sa jedná väčšinou o citovo deprivovaných jedincov, ktorí sa svojou nekonformitou snažia vyvolať aspoň nejaké emócie, často šokovaním svojho okolia (Langmeier, Matějček, 1974). Nekonformita sa môže prejavovať rôznymi spôsobmi ako sú napríklad agresivita, vandalizmus, trestná činnosť a pod. Sú prioritne zamerané na uspokojovanie materiálnych potrieb. Pre správanie je typická agresivita, nervozita a vzrušenie, nezriedka užívanie návykových látok. Môže však nastať opačná situácia, keď silná túžba po citovej odozve vyúsťuje do nekritickej pripútanosti k jednej osobe, či k predčasnému začiatku pohlavného života (Hrdličková a Pávková, 1989).

Čo sa týka ukončenia emancipácie v tomto období, väčšina adolescentov je ochudobnená. Väčšina z nich sa nemusí od svojej rodiny emancipovať, pretože pravdepodobne žiadna väzba medzi nimi a rodičmi nevznikla, ani o hodnotovom systéme v týchto rodinách sa nedá veľmi diskutovať. Zaujímavý je citový vzťah adolescenta k jeho rodičom. Na jednej strane sa stretávame so skupinou dospievajúcich, ktorí svojich rodičov odmietajú, na strane druhej nie sú výnimkou jedinci, ktorí si svojich rodičov idealizujú a i napriek negatívnym skúsenostiam sú na nich citovo naviazaní. (Hrdličková a Pávková, 1989).

U mladistvých z detských domovov je nutné vzhľadom k ich neskoršiemu uplatňovaniu v živote klásť veľký dôraz na voľbu a prípravu budúceho povolania. Adolescenti, u ktorých sa ani po ukončení prípravy na povolanie nepredpokladá návrat do rodiny, sú zväčša smerovaní na študijný odbor a neskoršie pracovné zaradenie, ktoré je perspektívne z hľadiska ich materiálneho i sociálneho zaistenia (Hrdličková a Pávková, 1989).

3. SOCIÁLNA PROGNOZA MLADÝCH DOSPELÝCH PO ODCHODE Z DĚTSKÉHO DOMOVA

Pre stanovenie prognózy mladého človeka, ktorý po dovŕšení 18 roku veku opustí detské domovy, je teda nutné vychádzať z jeho osobnosti, ale tak isto i zo sociálneho prostredia, v ktorom vyrastal.

Patri k známym skutočnostiam, že ľudia, ktorí vyrastali v zariadeniach, často majú vo svojom živote celý rad problémov spojených s ťažkosťami v sociálnej orientácii. Mladí dospelí boli vo svojom detstve vychovávaní predovšetkým k adaptácii na podmienky inštitúcie, k prijatiu určitého životného štýlu. Väčšina vecí v detských domovoch je dopredu určená a na vlastnej voľbe nezávisí. Výsledkom takejto výchovy môže byť, že sa títo jedinci nenaučia samostatne rozhodovať a byť zodpovední za svoje správanie, činy. Osvojené stratégie správania sa, ktoré fungovali v zariadení, nie sú v živote užitočné. Je logické, že takýto človek v novom prostredí zlyháva, prípadne mu určitú dobu trvá, než sa na nové podmienky adaptuje (Vágnerová, 1997).

Ako sa bude vyvíjať život mladých dospelých po odchode z detských domovov, môžu do určitej miery napovedať i výsledky výskumu Matějčeka a jeho spolupracovníkov. Výskum bol zameraný na posúdenie 56 mladých dospelých, ktorí žili od narodenia v detských domovoch a vo svojich 40 rokoch veku boli znovu hodnotení (Matějček et, 1997).

Úroveň ich vzdelania bola oveľa nižšia než priemer populácie. Mnohí z nich síce nemali poškodenú inteligenciu, ale neboli schopní ju uplatniť. Títo ľudia zlyhávali v manželstvách a mali ťažkosti nielen s nadviazaním, ale aj udrжанím vzťahu. Boli väčšinou slobodní alebo rozvedení. Prítom problémy vo vzťahoch boli častejšie u mužov (ako dôvod Matějček uvádza absenciu mužského vzoru správania sa). U mužov sa vyskytla i vysoká kriminalita.

Ohrozenie budúceho plnenia partnerských a rodičovských úloh sa však nevzťahuje iba na deti, ktoré vyrastali v celom svojom detstve v detskom domove, ale platí i pre tých, ktorí boli svojim rodičom odobratí neskôr. Rodičia veľmi často vychovávajú svoje deti takým istým spôsobom, ako boli vychovávaní oni. Značná časť výchovy sa totiž deje mechanizmom nápodoby, keď sú rodičia pre deti modelom správania sa a konania (Matějček, 1999). Rodinné prostredie väčšiny detí umiestnených v detských domovoch býva ochudobnené najmä v oblasti dobrých vzťahov medzi rodičmi, vo vzájomnej láske, úcte, zodpovednosti a dôslednosti. To sa neskôr v živote detí môže prejavovať ako nedostatok sebadôvery a dôvery v svoje okolie, čo môže neskôr vyúsťiť v komplikácie v sociálnej adaptácii.

Na tom, ako sa mladý človek po odchode z ústavného prostredia uplatní v spoločnosti sa podieľa rad ďalších skutočností. Jednak je potrebné vziať do úvahy dobu, okolnosti za akých sa dieťa ocitlo mimo svoju rodinu. Inak bude na vstup do života pripravené dieťa, ktoré bolo do domova umiestnené napríklad po autonehode svojich rodičov, a ktoré dovtedy vyrastalo v optimálnych podmienkach. A iný bude vstup dieťaťa, ktoré niekoľko rokov žilo v dysfunkčnej rodine alebo dieťaťa, ktoré je od narodenia zverené do starostlivosti štátu. Tak isto je potrebné počítať i s individuálnymi zvláštnosťami každého mladého človeka, s jeho vôľou viesť samostatný život a brať na seba zodpovednosť. Existuje i odlišnosť medzi prostredím jednotlivých detských domovov a ich prístupom k zabezpečeniu potrieb im zverených detí.

4. VÝSKUM

Cieľom výskumu bolo zistiť a popísať:

- ako u vybraných adolescentov prebiehala príprava na odchod z detského domova,
- ako prebiehal samotný odchod,
- čo nasledovalo po opustení detského domova.

Zber dát prebiehal prostredníctvom techniky pološtandardizovaného rozhovoru.

Výskumný súbor bol vytvorený zámerným výberom piatich respondentov. Jednalo sa o dve ženy a troch mužov. Zber dát prebiehal v Nitre, v období október – december 20015.

V rámci výskumu bolo prevedených päť rozhovorov. Rozhovory sú už uvádzané v skompletizovanej podobe s ohľadom na jednotlivé kategórie.

Jednotlivo zvolené kategórie vychádzali z prevedených rozhovorov a boli vytvorené za pomoci otvoreného kódovania, čo je proces zbierania, preskúmania, porovnávania, konceptualizácie a kategorizácie údajov.

Na základe konceptualizácie a kategorizácie pojmov boli vytvorené tieto základné kategórie:

- Kategória – rodinná situácia – zahŕňa pojmy matka, otec, súrodenci, starí rodičia, ranné detstvo, vzťahy, povolanie rodičov.
- Kategória – životná cesta – odchod z rodiny, príchod do detského domova, vyrastanie v domove, detský domov, vychovávateľia, záujmy.
- Kategória - profesná dráha – obsahuje pojmy škola, vzdelávanie, zamestnanie, koničky, kurzy.
- Kategória – príprava na odchod z detského domova – združuje pojmy týkajúce sa činností v detskom domove - vychovávateľia, voľný čas, záujmové činnosti, koničky, priatelia, rodina, pocity, bývanie, práca, peniaze.
- Kategória - súčasnosť – združuje pojmy ako bývanie, práca, peniaze, priatelia, partner, partnerka.

Rozhovory boli nahrávané prostredníctvom diktafónu a potom prepísané do textovej podoby.

4.1 Interpretácia výsledkov

1. kategória - rodinná situácia

Z realizovaných rozhovorov vyplýva fakt, že rodinná situácia významne ovplyvnila vývin jednotlivcov. Okrem jedného prípadu môžeme konštatovať, že v štyroch z piatich prípadov evidujeme prítomnosť prostredia biologickej rodiny. V troch z piatich rozhovorov, bola v rodine spomenutá iba úloha matky, otec ako žijúca a vychovávajúca osoba chýbal. V jednom prípade ja rola otca zastúpená. Taktiež iba v jednom prípade sa stretávame s rolou starých rodičov, v tomto prípade babičky. V ďalších prípadoch nie sú starí rodičia súčasťou spomienok na detstvo. Ďalšou spojovacou črtou takmer všetkých rozhovorov, konkrétne v štyroch prípadoch, sú súčasťou výpovedí súrodenecké vzťahy.

Spomienky na matku sú v štyroch prípadoch prezentované povrchné a negatívne. „*Matka často nechodila vôbec domov,... nikdy sa s nami nerozprávala, nečítala nám rozprávky,...*“ „*Matka ... a zostala sama a tak to začala riešiť pitím a bitím.*“ a pod. Vzťahy s matkou neboli s výnimkou jedného prípadu hodnotené ako vrele. Z rozhovorov väčšinou vyplynulo, že boli chladné, bez záujmu.

Rola súrodencov. V troch prípadoch majú dôležitú úlohu - stávajú sa útočiskom a oporou. „*...Sestra sa o nás musela starať...ako by bola naša vlastná mama.*“, „*Zo školy na vydvihoval brat.*“. „*Hlavne so*

staršou sestrou a bratom sa vídame. ...Mladších mám taktiež rád...“. Traja s respondentov vzťah s otcom nikdy nezažili. Otca nikdy nevideli, alebo o ňom nič nevedeli. V jednom prípade bol otec vnímaný ako osoba, ktorá pod vplyvom alkoholu fyzicky ubližovala spočiatku matke a neskôr i všetkým deťom.

2. kategória - životná cesta.

Kategória - životná cesta - zazachytáva príchod do detského domova a pobyt v detskom domove. Príčiny, ktoré viedli k umiestneniu detí do detského domova, boli rôzne, avšak vo svojej podstate značne podobné. V troch prípadoch šlo o zanedbanie starostlivosti, ktorá bola prevádzaná nadmernou konzumáciou alkoholu, a v jednom prípade dokonca prerástla do fyzického násillia páchaného na deťoch. V ďalšom prípade bolo dieťa odložené pred dvere dojčenského ústavu, a v poslednom prípade nastala situácia príchodu do detského domova po úmrtí matky. Príchod do detského domova charakterizujú bližšie dve osoby. Prvé dievča vnímalo umiestnenie do domova ako svoju „*životnú výhru*“, nakoľko sa jej naplnili potreby, v ktorých uspokojení domáce prostredie dlhodobo zlyhávalo. Ústavná starostlivosť jej bola nariadená v siedmich rokoch veku. „*...Boli sme radi, že pôjdeme, kde bude teplo a niečo na jedenie. ... Dostali sme každá svoju posteľ,... začali sme sa ako ostatné deti hrať. ... Tety sa nám veľmi pekne venovali. ...V domove som bola spokojná. Doma to nebolo tak príjemné.*“ Dievča po úmrtí matky v jej pätnástich rokoch popisuje svoj príchod do detského domova nasledovne: „*Bolo to niečo strašného. ... ocitla som sa v cudzej budove plnej cudzích ľudí, ktorí ma nútili tomu prostrediu hovoriť nový domov. Ved' to predsa žiadny domov nebol. ... Nikto sa nezaujímal o to, čo deti chcú, čo im chýba, čo by si priali. ...*“ Odlišnosť v chápaní príchodu do domova je v týchto dvoch prípadoch zjavná a pochopiteľná. Jednému je navrhnuté „*teplo a zázemie domova*“ druhému tieto klady domova boli odobraté. Ostatní respondenti v dôsledku nízkeho veku, v ktorom im bola ústavná starostlivosť nariadená si spomienky na príchod nevybavujú.

S odchodom do značnej miery súvisia záujmové aktivity respondentov, ktoré im pomohli rozvíjať ich osobnosť. Domovom podporovaných záujmových aktivitách sa však zmienili iba dvaja respondenti. V jednom prípade dievča navštevovalo základnú umeleckú školu a prírodovedný krúžok pri základnej škole, ktorý smeroval k jej budúcej voľbe povolania. Druhá osoba sa zmieňuje o podpore v športových aktivitách. V jednom prípade bol voľný čas v domove popísaný prácou na prestavbe detského domova. Čiastočné vysvetlenie poskytuje fakt, že sa jednalo o rodinný typ detského domova. Vo výpovediach bývalých klientov detských domovov rodinného typu častejšie vyskytuje podpora v záujmových aktivitách ako vo výpovediach bývalých klientov detských domovov internátného typu. Jedinci, ktorí vyrastali v rodinných bunkách majú vytvorený tesnejší vzťah k svojim vychovávateľom. Dokladajú to slová: „*Tety sa nám veľmi pekne venovali.*“, „*...Jedna teta mi robila takú akože druhú mamu.*“, „*Nikdy na nás neboli zlí. Myslím, že nás majú radi.*“, „*Jedna teta, čo bola u nás v skupine, je celkom fajn. ... Bola na mňa veľmi dobrá, ... , tak sa so mnou začala viac rozprávať.*“ Tieto slová dokladajú prítomnosť ľudí, ktorý mali snahu, aspoň v rámci možností, nahradiť deťom chýbajúcu autoritu a blízke osoby. V prípade internátnych detských domovov, boli vzťahy s vychovávateľmi popisované ako menej pevné a chladnejšie. Náklonnosť a pocit lásky a blízkosti rodinného typu života tu bezpochyby chýbal. „*Tety a ujovia boli skôr ako učiteľia v škole.*“, „*... viac stroje na prácu než ľudia...*“, „*... mali sme pevný režim ...*“ Súčasťou analýzy kategórie odchod a životná cesta je pohľad na súrodenecké či priateľské vzťahy. V dvoch prípadoch nefigurovali súrodenci. V jednom úplne absentuje kontakt s biologickou rodinou. „*Naša som si veľmi blízku kamarátku, s ktorou sme si slúbili, že až budeme obe vonku, tak spolu začneme bývať.*“ V tomto prípade, bola i blízkosť so známymi z matkinej

strany, ako sa ukáže ďalej. U ďalších respondentov sa vzťahy k súrodencom udržali a rôzne vyvíjali. Prvé dievča malo úzky vzťah zo súrodencami naviazaný ešte pred vstupom do domova a tento stav pretrval i po dobu pobytu v domove. S jednou sestrou žila v domove a s ostatnými súrodencami sa hneď potom, čo zistila, kde sú, začala kontaktovať. Spočiatku písomne, neskôr prebehla návšteva. Staršia sestra jej po dovŕšení plnoletosti odišla, ale ako sa ukázalo ďalej, vzťah zostal veľmi pevný. V prípade ďalšieho respondenta, sa vzťah s jedným bratom úplne zanikol po jeho odchode do pestúnskej starostlivosti. S druhým bratom kontakt udržuje. V poslednom prípade súrodenecké vzťahy neprehľadné pre veľký detí. Vekovo blízke deti respondent pozná a stretáva sa s nimi, s mladšími, s ktorými už ani nevyrastal, ale ich videl, sa nestretáva, ale „má ich rád“.

3. kategória - profesná dráha

Voľba štúdia po ukončení základnej školy je veľmi významným míľnikom, ktorý priamo ovplyvňuje budúce uplatňovanie jedincov do spoločnosti. Miera samostatnosti a schopnosť vedieť správne vybrať si školu je tu nepostrádateľnou požiadavkou. Žiaľ nie každé dieťa v detskom domove má príležitosť venovať sa tomu, čo ho naplňuje a podieľať sa na spolurozhodovaní o tom, v akej oblasti sa bude ďalej vzdelávať a pracovať.

Oslovení respondenti nastupovali na stredné školy v dobe, kedy bývali v detskom domove. Situácia bola u všetkých veľmi podobná. Typické bolo rozhodovanie vychovávateľov a vedúcich zamestnancov o budúcom štúdiu bez diskusie s deťmi a bez ohľadu na ich prania a záujmy. Do určitej miery to ovplyvňovala tendencia minimalizovať riziko neúspešného ukončenia prípravy na povolanie. Jedna respondentka na strednú školu podľa svojho výberu po dohode s vedením detského domova. Jako popisuje ďalej pri výbere profesie ju to pozitívne ovplyvnilo. Ostatným respondentom bol výber strednej školy iba oznámený. „... je pre mňa najlepšie ísť na učilište na odbor opravár automobilov. Síce ma tento odbor vôbec nezaujímal, ale vraj nebude problém, aby som sa tam dostal.“, „...Nakoniec riaditeľ usúdil, že by som mohol robiť niečo s drevom.“, „... riaditeľ mi oznámil, že moje školské výsledky sú dobré pre predavačku. ... I cez moje námietky som musela súhlasiť.“

Nemožnosť zvoliť si svoju budúcu cestu sa neskôr negatívne prezentovalo v študijných výsledkoch detí. V jednom prípade došlo k podmienčenému vylúčeniu a prechodu do inej školy späť do prvého ročníka. Osud ďalšieho klienta bol veľmi podobný – problémy pri štúdiu viedli k tomu, že klient musel opakovať ročník a dodnes nemá školu ukončenú. Ďalší prípad zasa viedol k šťastnejšiemu vyriešeniu, ale opäť vďaka práci iných ľudí než „priani“ danej osoby. Po problémoch na prvej škole s nechceným odborom, došlo k preradeniu dievčaťa na odbor, o ktorý mala záujem. To sa potom prezentovalo v následnej životnej úspešnosti. U posledného respondenta výborne zapracoval detský domov v roli „motivátora“, keď pri problémoch v škole kládol dôraz na chlapcove záujmy, prostredníctvom čoho ho primäl zlepšiť jeho študijné výsledky.

4. kategória - príprava na odchod

Príprava na odchod dieťaťa z inštitúcie by mala byť každodennou súčasťou práce v každom detskom domove. Z realizovaných rozhovorov je zrejme, že nie každý detský domov svoje deti na odchod do bežného života pripravuje rovnako.

Odchod z detského domova bol pre všetkých respondentov dlho očakávanou udalosťou. Vo všetkých prípadoch sa na tento moment respondenti tešili, avšak na druhej strane, až na jeden prípad sa toho aj obávali. Pocit slobody, ktorý zo sebou odchod z domova priniesol, bol narušený pocitmi nervozity a neistoty. Dokladajú to

samotné slová oslovených bývalých klientov: „...budem slobodná. ...Ale taktiež mi zároveň bolo veľmi smutno.“, „... bol som rád, že už som z domova preč, a že už sa tam nebudem musieť vrátiť nikdy.“, „Na jednej strane som sa hrozne tešil, ...ale taktiež som vedel, že to nebude žiadna sranda.“, „Už som chcel vypadnúť...“, „... prišlo mi ľúto, keď som odchádzala. ... za kúsok rodiny som ich asi považovala.“ Zaujímavý je fakt, že traja z piatich respondentov opustili domovy skôr ako mali ukončenú strednú školu. Alarmujúci je jeden prípad, keď chlapec domov musel opustiť po dovŕšení 18 roku veku, i keď sám ešte nechcel a strednú školu ešte nemal ukončenú. Ďalší chlapec sa zasa rozhodol odísť sám a domov mu v tom teda nebránil. Nechal ho odísť do života bez zaisteného bývania a práce. Chlapec dostal len zoznam telefónnych čísiel na možnosti ubytovania. V poslednom prípade dievča odišlo pred ukončením školy ku svojej sestre, čím domovu ušetrila prácu s hľadaním bývania a zamestnania. Tento prípad má však na rozdiel od predchádzajúcich dvoch šťastnejší koniec. Dievča dokončilo stredoškolské vzdelanie s maturitou. S výnimkou jedného prípadu, ani v jednom z detských domovov nebol vytvorený systém dlhodobej prípravy detí na odchod z detského domova. „Nespomínam si, že by domov niečo významného podnikol pre náš odchod.“, „Vždy sa len hovorilo o tom, kto a kedy bude odchádzať, ale nič viac sa neriešilo.“ V jednom prípade bol za prípravu považovaný nákup vecí spolu s mladým dospelým, ktoré si odniesol pri odchode z detského domova.

Za dôležitý aspekt úspešnosti adaptácie v nových podmienkach považujeme prítomnosť kontaktnej osoby schopnej poskytnúť pomoc v krízovej situácii. V dvoch prípadoch, kedy obe dievčatá odišli k niekomu známemu, jedna k sestre a druhá ku kamarátke, je zjavný ľahší prechod do nového prostredia. V ostatných prípadoch, kde absentovala blízka osoba prebiehala adaptácia s ťažkosťami a mnohými nezdarmi.

5. kategória - súčasnosť

V prípade oboch dievčat je odchod a súčasný stav ich života označovaný ako „uspokojivý“. Obe dosali podporu od svojich blízkých - v jednom prípade u sestry a v druhom u kamarátky z detstva. Táto blízkosť známych ľudí im uľahčila prechod z detského domova do reality. Obe úspešne ukončili strednú školu, jedna dokonca i s maturitou. Prácu majú zaistenú obe dievčatá. Jedna pracuje na plný pracovný úväzok a druhá len vypomáha v miestnej reštaurácii, ale plánuje nastúpiť na plný pracovný pomer. S financiami vedia hospodáriť. Obe riadne platia poplatky spojené s bývaním a dokážu si zabezpečiť svoje potreby. Perspektívne si plánujú budúcnosť. Jedna z nich zvažuje po ukončení maturity ďalšie štúdium. V prípade oslovených chlapcov je situácia odlišná. Po odchode z detského domova nemali možnosť spolupracovať s blízkou osobou. Prvý chlapec dnes býva v Centre sociálnej pomoci a dokončuje si školu. S pomocou personálu z Centra si našiel prácu, fainancie mu postačujú na pokrytie základných životných potrieb. Budúcnosť z dlhodobšieho hľadiska neplánuje. Druhý chlapec, ktorý mal spočiatku sprostredkované bývanie aj zamestnanie, dnes už ani jednu z týchto vecí nemá. Žije zo dňa na deň a býva teraz u svojho kamaráta. Nepracuje a peniaze si obstaráva „nepovedaným“ spôsobom. Sám pociťuje určitú hanbu preto, že si prácu ani bývanie nedokázal udržať. Chcel by to zmeniť, ale zatiaľ nevie ako a nemá ani nikoho kto by mu v tom pomohol. Posledný chlapec v súčasnosti žije v Dome na pol ceste. Je spokojný, ale svoj nasledujúci život si neplánuje. Stredoškolské vzdelanie nemá ukončené.

5. ZÁVER

S rastúcim vekom detí nastáva v prostredí detských domovov veľmi výrazný problém. Je ním príprava na odchod detí z detského

domova a odchod samotný. Táto problematika je nespracovaná, legislatívne nezakotvená a prakticky nevytvorená, ale existuje. Činnosti zamerané na odchod do „života dospelých za bránami detského domova“, ktoré by mali pripravovať zamestnanci detských domovov v spolupráci s deťmi sú vo svojom rozsahu minimálne. Väčšinou sa jedná o krátkodobé aktivity, ako sú týždenné pobyty, pár hodín teoretického rozhovoru na danú tému, pred odchodom z domova. Takéto pôsobenie nevybaví jedinca potrebnými znalosťami, vedomosťami a schopnosťami pre budúci život. Nedôslednosť v riešení takého závažného problému ako je príprava na odchod detí z detského domova má potom za následok neprospevanie mladých dospelých, ktorí detský domov opustia. Mladí dospelí síce dosiahnu vytúžený pocit slobody, ale nezvládajú riešenie bežných životných problémov. Nevedia, kde a ako hľadať bývanie, ako sa zamestnať, ako hospodáriť s financiami.

Mohlo by sa zdať, že významnú úlohu v tejto oblasti v posledných rokoch zohrávajú neziskové organizácie, ktoré sa prostredníctvom projektov usilujú o podporu detí z detských domovov v príprave na rôzne životné situácie. Sú to cenné a prínosné aktivity, vďaka ktorým dostávajú deti z ústavného prostredia možnosť aspoň krátkodobu preniknúť do bežného sveta. Ich nevýhodou je, že nezasahujú do výchovných procesov dieťaťa dlhodobo (nemajú

dostatočnú časovú dotáciu) a zostávajú iba v podobe nepatrných súčasti prípravy na odchod z detského domova.

Nevyhnutnosť systémovej zmeny zvnútra detských domovov je aktuálna. Dôležitosť podrobne vypracovaných osnov čo najviac sa približujúcich bežnému životu, dlhodobá a systematická príprava detí realizovaná profesionálmi môže byť cestou úspechu.

Zdroje

1. HRDLIČKOVÁ, V., PÁVKOVÁ, V. *Výchovno - vzdelávacia práca v detských domovoch*. 1.vyd. Bratislava: SPN. 1989. 276 s. ISBN 80-08-00047-3.
2. LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace*. Praha: Avicenum. 1974.
3. MATĚJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál. 1999. 183 s. ISBN 80-71783048.
4. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál. 1996. 143 s. ISBN 80-7178-085-5.
5. MATĚJČEK, Z. a kol. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum. 1997. 69 s. ISBN 80-85121-89-1.
6. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál. 1999. 444 s. ISBN 80-7178-678-0-2.